

jovan radulović

PROSLAVA

Rušio je Komita Ilić kapelicu, od suvog maltera dizala se prašina, sav je u njoj bio, govorio djeci da pridu bliže, dobro otvore oči i usta i gledaju šta on radi. Sa svakom srušenom ciglom dolazio je njegov uzvik: »Živili Rusi! Dolje papa!«

Učitelj nas je tjerao u školu, jeseni dan je bio vruć i vlažan, oko Lakanovića oraha rojile su se mušice, kovitlale vazduhom, nagovještavale kišu. Putem su se čula magarad, na njima su se gonili požnjeveni kukuruzi, prezreli i šuštavi. Desetak dana je Komita Ilić pravio novu kapelicu, sam pribavljao malter, penjao se na nju, napravio bolju nego prije, okrećio je, stavio unutra zastavu, krst i ikonu, vrata opitirao zelenom farbom. Turićke žene su pred njom zastajale, krstile se i govorile: »Bog ga blagoslovio kad je ovako lijepo napravio. Ruka mu se pozlatila.«

Turićka djeca govorila su da je sad kapelica samo njihova, jer je u njihovoj ulici. Prepirali smo se sa njima i govorili: »Naš je spomenik, naš će biti spomenik.«

Otac je dolazio sa zbora birača, ljut, tražio da jede, pričao majci da su iz grada dolazili »oni lopovi«, misleći na odbornika Jakova, Đuru matičara i rezervnog kapetana Maglova, oni su obećali predsjedniku opštine da će skupiti pola para za spomenik.

Jedne nedjelje, skoro u zoru, došli su iz grada, s limuzinom, »oni lopovi«, stali pred našu kuću i zovnuli oca. Odbornik Jakov uzeo je iz limuzine žutu tašnu, stavio pod ruku, a oca dao dvije platnene vreće i krenuli su po kućama.

Pred kućama su ih dočekivali psi, otkidali se s lanaca, režali. Trčali smo za njima, privirivali i gledali koliko ko daje, slušali u niskim kućicama plač starčadi. Na ognjištu sporo dogorjevaju grabovi panjevi, dim kolje oči, zaudaraju neprovjetrene slamarice. Jakov im kaže dobar dan, kako su, onda kaže zašto je došao, pita ih primaju li socijalnu pomoć. Kako? Ne primaju? On će dolje u opštini sve srediti da primaju, samo nek nešto za spomenik dadu. Nek oni u opštini vide da su oni za ovo društvo, ovu zajednicu. Starci se teško dižu sa slamarica, uzdišu i govore: »Odakle, nemamo, daj nam učini da dobijemo bar nešto pomoći, da ne krepamo ko prosjaci.«

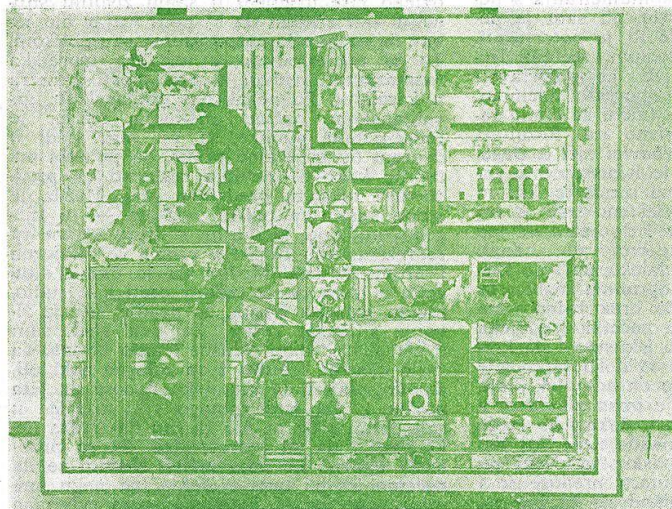
Jakov obećava, starci obilaze oko ognjišta, odlaze u dno kuće, preturaju po kojekakvim stvarima, vade pare lijepo složene, čuvane, možda, za ukop, daju ih Jakovu, drhte im ruke, plaču. Jakov uzima, pozdravlja se, kaže da će nastojati da dobiju neku pomoć.

Neki su davali luk, skidali ga s tavana, iz podruma iznosili prokljali krompir, opranu, čistu vunu. Bilo je i onih koji nisu ništa dali. Sklanjali su se po sjeničima, ostavljali u kući sitnu dječicu, koja su virkala kroz prozore i govorila: »Mi ništa ne možemo dati, nema ovdje ni oca ni majke. Ne znamo kad će se vratiti.« Ostali, kad čuju zašto se kupe pare, govore: »Šta će nam to? Kakav spomenik? Tude kosturine kupiti po brdima, pa im praviti spomenik. Ko će našima po Bosni praviti spomenike?«

U proljeće su Mile Nikićević i Mićo Ješić, glavni majstori u selu, počeli kopati grobnicu, palili mine, rušili zemlju. Kamenje je prskalo, udaralo u školske prozore, sipilo. Pred zadrugom svezani konji propinjali su se, njiskali, otimali se od kola. Na veliki odmor izlazili smo iz škole, trčali oko velike jame, rukama mjesili žutocrvenu ilovaču, mokru i tešku. Mile Nikićević nas je nagovarao da preskačemo preko jame, ko preskoči dobiće karamele. Niko se nije usudivao. Boško Martić odlazio je u osmi razred i dovodio najjačeg osmaša, Jovuku Nininog. Jovuka je pokušao preskočiti, odbio se od velike gomile ilovače, pao u jamu, strašno psovao. Zatim je izuo opanke, izmicao se, trčao i preskakao jamu. Lupao se po prsima, pokušao škripiti zubima, vikao: »More ću da preskočim!«

Mile Nikićević mu je dao dvije banke, Jovuka je otišao u zadrugu, kupio karamele i podijelio ih s Boškom Martićem. Mile i Mićo završili su grobnicu, ostavili sa strane otvor, dizali smo betonsku ploču, spuštali se u grobnicu, koja je mirisala na cement i vlagu, pušili cigarete ne plašeći se učitelja.

Početak petog mjeseca smo ja, otac, lugar Krste i njegov sin Blagoja uzeli lopate i krampove, krenuli preko brdeljaka obraslih rijetkom šumom, tražili partizanske grobove. Otac i lugar su brojali za koliko su grobova zaduženi i gdje se nalaze. Ja i Blagoja nosili smo

O proslavi, podizanju spomenika palim borcima, rušenju crkvene kapelice, počelo se govoriti još početkom jeseni. Jedno jutro crkvenjak Komita je osvanuo na kapelici, oprezno po njoj hodao, lupkao čekićem, iz džepa mu virio žuti, drveni, građevinski metar. Djeca su se oko njega skupila, a on polako obara kamene ploče, ciglu, kamen lijepo oklesan, nalik sapunu. Govori djeci da sve to nose, malo podalje u Turićku ulicu, gdje će biti nova kapelica. Dan prije rušenja kapelice Komita Ilić skinuo je gvozdена vrata i, zajedno sa krstom i ikonom svetog Petra i Pavla, sklonio u crkvu.

prazne cementne vreće, na kojima je s jedne strane, krupnim slovima, pisalo: DALMACIJACEMENT — TVORNICA. GEMENTA SOLIN, a sa druge strane, sitnim slovima: isprazni me i predaj otpadu, kg 50 din. Nosili smo cementne vreće, preskakali grmove, nabijali vreće na glavu, cementna prašina lijepila se za kosu, titrala vazduhom. Lomili smo nabujale mladice, tražili jaglike, stavljali ih za uši i tako došli do prvog groba, male gomile kamenja. Otac je skinuo džemper, Krste je lopatu i kramp prislonio uz mali hrast, odmakao se nekoliko koraka, pišao po suvom hrastovom lišću. Otac je sklanjao kamenje, bacao ga iza sebe, između kamenja, šušajući opalim lišćem, izleti gušterica, zasta na toploj kamenoj ploči, trbuh joj se ravnomjerno dizao i spuštao. Blagoja dohvati lopatu, brzo zamahnu, gušterica se vinu kroz vazduh kao poskok, zabijeli joj se donja, trbušna strana, kusasta, bez repa, šmugnu u hrastov grm. Rep je poskakivao, vrtio se na kamenoj ploči, opranoj od kiša. Blagoja odbaci lopatu, prstima uhvati rep i baci ga u grm.

»Ovdje je partizanka zakopana«, rekao je lugar, »ubili je sa Ravne.«

»Mora da su dosta toga i paščad raznijela,« rekao je otac i dohvatio kramp.

Kopali su krampovima, zapinjali za grabove i hrastove žile, sjekli ih, znojni psovali, prstima birali kosti, dodavali nama, mi trpali u cementnu vreću. Sitnije kosti nismo kupili, prevrnute sa zemljom, ostajale su razbacane i pržilo ih je sunce.

Krenuli smo prema Panića kućama, čuli smo da tamo ima nekih grobova. Dočekao nas je stari Ilija Panić, bivši švercer stokom, neobrijan, brkovi mu žuti od duvanskog dima, naslonio se na neku grabovu štapinu, mrko nas gledao, na ramenima mu stara milicijska šinjelina, progorjela od vatre i cigara.

»Tražite one nesrećnike? Ja sam ih sklonio da ih zvjerad i paščad ne raznose. Tu su dolje u jaruzi.«

Otac i lugar kopaju, vade lobanju i kosti. Lobanja šuplja, siva, kosti žute kao slavska svijeća. Mlada hrastovina pustila žile kroz očne duplje, ispreplele se sa zubima, opasao se savio, cokule se skupile, izjela ih zemlja. Otac briše znoj sa čela, daje nam lobanju, zagleda je, govori: »Ubilo ga u glavu.« Lugar drži u ruci gnjat, prislanja ga uz svoju nogu, pripaljuje cigaretu, govori ocu: »Vidi kako je ovaj visok bio.« »Crnogo-

rac ili Ličanin«, kaže otac. Obe cementne vreće napunili smo kostima, nosimo ih na ramenima, trčimo, ne osjećamo teret. Kosti šušte kao krunjeni kukuruz, opalo suvo lišće, kao prezreli neobrani bademi kad vjeter zanjše granama.

Sjutradan smo kosti nosili kod škole u grobnicu. Učitelj je sa časa pustio Jovuku Nininog i on je zviždukao u jami, slagao vreću na vreću. Punila se grobnica, odasvud su pristizale kosti u cementnim vrećama koje je iz grada, sa nekog gradilišta, odbornik Jakov poslao po zadrudnom traktoristi Bepi, i na svima je bio isti natpis.

Iz gornjih podinarskih sela stizali su čitavi tovari na magaradi, dogonili su ih zajapureni, crveni čobani, sa lijepo izrezbarenim štapovima, sa vunenim peškirimama. Nekom Puri sa Sjenokosa pobjegao je magarac, došle na njega konjske muve, okrenuo se valjati po prašini, zbacio sa sebe samar, vreće pune kostiju, sve ih rasijao po putu. Učitelj nas je pustio sa časa, trčali smo uskim putem, kupili kosti, nosili ih kod Jovuke koji je iz grobnice vikao: »Kopajte novu grobnicu, u ovoj više ne može stati!« Podinarski čobani vezivali su magarad za školska i zadrudna vrata, pred Markanovu ambulantu, u zadruci Bašica nije htio da ih usluži dok ne sklone magarad, a Markan i učitelji nagonili su ih da počiste balegu. Podinanci su se ljutili, gundali, ali slušali i govorili: »Este, brate, velika gospoda, ko u gradu.« Kupovali su u zadruci razne stvarčice, stavljali ih u velike vunene torbe, ispijali najjeftiniju rakiju šljivovicu, sisačku »segesticu«. Sjedili po prošaranim hladovinama, čekali Jakova da dođe iz grada, da traže socijalnu pomoć, da bude svjedok za boračku penziju. Jakov nije stizao, magarad su gladna i sviezana čutila pod Lakanovića orasima. S večeri su na njih uzjahivali, psovali Jakova i državu, kroz selo pjevali sramotne pjesme, ljutili se na magarad, dozivali se, na magaradi zvonile klepčice.

Nekoliko dana zaredom lila je kiša, trava se zazelenila, napunila se puževima, u baricama zacrnjeli se punoglavci, krestale žabe. Došao je i povodanj, grobnicu nisu dobro zatvorili, voda je ušla u nju i napunila je. Hvatali smo puževe po travi, donosili do grobnice, puštali u mutnu vodu, punu ovčijih brabonjaka, kladili se hoće li potonuti. Dovoljali smo punoglavce i žabe. Punoglavci su se vrtjeli po vodi, a žabe su i po danu krestale, gošći se čule još bolje, a noći su bile tople. Jedne takve noći u Bilinoj gostioni duže se zadržao stari Sakelja. Od nekog je čuo da je umro Čerčil, dovukao se do grobnice, slušao kreket žaba, ljutio se na njih, bacao unutra kamenje, vikao: »Bolest vas prekinula, šta pjevate, a Čerčil umro!«

Žabe ga nisu slušale, minut-dva su se smirivale, pa su se ponovo čule. Početkom ljeta oko grobnice napravljena je željezna ograda, nasuta zemlja, zasađen šipak. Traktorista Bepa dovezao je kamene blokove, ploče ispisane krupnim slovima, sve oblijepljeno tvrdim papirom. Spomenik su teško sastavili. Na Dan borca trebalo je da se otkrije spomenik, stajao je u vrh grobnice, s petokrakom je dostigao visinu zadrudnog doma.

Tog dana sam sa ocem stigao zadruci, uplašio se silnog nepoznatog svijeta. Pred domom: pozornica, stavljene daske preko petrolejske buradi, na zidu ogromne sličurine. U zemlju udareni balvani, na njima zastave, po Lakanovića orasima sprovedeni zvučnici. Vojnici sve pregledaju, dogone ponovo u red. Iz škole izlaze odbornik Jakov, Tode Maglov, Đuro matičar, sa njima neki budžovani i jedan mali brko u oficirskom odijelu, penju se na pozornicu. Odbornik Jakov dođe za govornicu, nakašlja se, progovori nekoliko riječi i izgubi se. Onda izide onaj brkati oficir, na prsima mu sjakte odlikovanja, Markan brže-bolje stavi pred njega čašu vode i pobježe. Svi govore: »To je Golin. Sad će govoriti o K... krvavom bataljonu.«

Golin više, galami, ja ga vidim, otac me stavio sebi na ramena, na glavi mi titovka, u ruci zastavica. Golin pokazuje u narod i govori: »Još vas ima što više volite jednom američkom paketu nego cijeloj Jugoslaviji!« Onda je Golin sišao sa pozornice, otišao do spomenika, vješto skinuo zastavu i otkrio spomenik. Narod se tiska, svi naglas čitaju. Jakov ponovo dođe pred govornicu i smješeci se reče: »Sad počinje narodno slavlje i veselje.«

Pred noć smo se tiskali u nedograđen zadrudni dom, gledali film »Simela Šolaja«. Lastavice koje su svoja gnijezda savile u domu, poplašene, probudene, cičale su, lepršale domom, motale se oko filmskog platna, pijani Markovica ih je kapom plašio.

Kasno je, noć prohladna, puna zvijezda i blijedog mjeseca. Kod spomenika nikog nema. Svijetlo gori u Bilinoj gostioni, čuje se vika, pjesma. Uz zidove prislonili se pijanci, povraćaju, pišaju, stenju. Drhtim, bacam zastavicu u jarak, a titovku pokušavam naučiti na uši. Otac skida svoju najlon košulju, s njom me zaogrće, on ostaje u bijeloj majici bez rukava, čuti. Gazimo putem, prestižu nas kamioni, limuzine, sklanjamo se u jarak pun kupine, gutamo prašinu, u jarku zaudaraju zmije bjelouške i taj miris miješa se sa mirisom pavetine. Cvrčci bruje, leluja se nepožnjevena pšenica, šušti mladi kukuruz, crne se mede, zvone bicikla, pršti tvrd pijesak, biciklisti nas prestižu, pijani pjevaju i gube se u blijedoj mjesecini. Prestižu Primorca sa konjskim kolima. I on pjeva, zadovoljan je, prodao vino, prazne bačve tandraču. O kola obješen fenjer, svjetluca, škрто rasiplje svjetlost, kao jutarnje zimsko sunce.